

УДК 531.7

DOI: 10.18372/2073-4751.80.19771

Ларін В.Ю., д.т.н.,
orcid.org/0000-0002-5042-2426,
e-mail: vjlarin@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ ПРИ ВИМІРЮВАННІ ПРЕЦИЗІЙНИХ ДЕТАЛЕЙ НА КООРДИНАТНО-ВИМІРЮВАЛЬНІЙ МАШИНІ

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

Вступ

Забезпечення високої точності вимірювання прецизійних деталей на координатно-вимірвальних машинах (КВМ) є однією з найважливіших задач у метрології, оскільки від якості отриманих даних залежить відповідність деталей вимогам сучасного виробництва. Традиційні методи корекції похибок вимірювання, такі як апіорне калібрування та математичні моделі корекції, не завжди є ефективними через складність врахування нелінійних, температурних, механічних і випадкових факторів, що впливають на процес вимірювання [1, 2]. У зв'язку з цим перспективним підходом є використання методів нечіткої логіки, що дозволяють врахувати невизначеності та апіорну інформацію про систему без потреби в складних аналітичних моделях.

Мета

Метою роботи є розробка методології застосування нечіткої логіки для корекції похибок вимірювання на КВМ. Основні завдання: розробка нечіткої моделі вимірвальної похибки, побудова алгоритму адаптивного коригування результатів вимірювань, оцінка ефективності розробленого підходу на основі моделювання.

Основна частина

Застосування методів нечіткої логіки у високоточних вимірюваннях на КВМ зумовлено необхідністю комплексного врахування множини факторів невизначеності різної природи (інструментальних, методичних, зовнішніх та суб'єктивних), які неможливо повністю описати класичними статистичними методами. Запропонована математична модель поєднує теорію нечітких множин з класичними методами

вимірювань, що дозволяє формалізувати експертні знання, працювати з неповною інформацією та враховувати якісні характеристики процесу вимірювання, забезпечуючи підвищення точності кінцевих результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в КВМ демонструють значний прогрес у розробці методів корекції похибок. У роботах [3, 4] розглянуто традиційні методи компенсації систематичних похибок, такі як калібрування за допомогою еталонних зразків та математичне моделювання джерел похибок. Однак ці підходи мають обмеження, пов'язані з високою складністю обчислень і недостатньою адаптивністю до змін умов вимірювання.

У роботах [5, 6] представлено застосування нейромережових алгоритмів для аналізу вимірювань, але вони залишають відкритим питання інтерпретованості результатів та інтеграції в реальні виробничі процеси.

У сфері інтелектуальних методів обробки вимірвальних даних [7, 8] увага приділяється використанню нечіткої логіки, яка дозволяє ефективно працювати з неточними та неоднозначними даними. У роботах [9, 10] доведено, що нечіткі системи можуть адаптуватися до змінних умов вимірювань, проте їх застосування для автоматичної корекції похибок КВМ все ще залишається недостатньо вивченим.

Аналіз літературних джерел показує, що існуючі методи мають певні недоліки у врахуванні випадкових та складно прогнозованих факторів. У зв'язку з цим виникає необхідність у дослідженні методів

нечіткої логіки для адаптивної корекції похибок вимірювань на КВМ, що дозволить підвищити точність та надійність вимірювальних результатів без надмірних витрат на калібрування та складні математичні моделі.

1. Математична модель нечіткої логіки нечітких вимірювань

У тривимірному просторі кожна вимірювана точка характеризується нечітким вектором координат (1):

$$\tilde{P} = (\tilde{X}, \tilde{Y}, \tilde{Z}), \quad (51)$$

де кожна координата представлена у вигляді (2):

$$\tilde{X} = (x, \mu_x(x)) \mid x \in \mathbb{R}. \quad (52)$$

1.1. Функція приналежності визначається як (3):

$$\mu_x(x) = \exp\left(-\frac{(x-x_0)^2}{2\sigma_x^2}\right) \cdot \cos^2\left(\frac{\pi(x-x_0)}{2\omega_x}\right), \quad (53)$$

де, x_0 – вимірне значення, σ_x – параметр розмитості, ω_x – частотний параметр.

1.2. Розширена модель невизначеності. Сумарна невизначеність вимірювання описується тензором другого рангу (4):

$$U = \begin{pmatrix} u_{xx} & u_{xy} & u_{xz} & u_{yx} & u_{yy} & u_{yz} & u_{zx} & u_{zy} & u_{zz} \end{pmatrix}, \quad (54)$$

з елементами (5):

$$u_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n \left(\frac{\partial f_i}{\partial x_k}\right)^2 u_k^2 + 2 \sum_{k=1}^{n-1} \sum_{l=k+1}^n \frac{\partial f_i}{\partial x_k} \frac{\partial f_i}{\partial x_l} u_{kl}}. \quad (55)$$

1.3. Модель геометричних відхилень. Відхилення форми визначається через подвійний інтеграл (6):

$$\Delta = \iint_S \sqrt{\left(\frac{\partial z}{\partial x}\right)^2 + \left(\frac{\partial z}{\partial y}\right)^2 + 1} dx, dy, \quad (56)$$

з нечіткими частинними похідними (7):

$$\frac{\partial \tilde{z}}{\partial x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\tilde{z}(x + \Delta x, y) \ominus \tilde{z}(x, y)}{\Delta x}. \quad (57)$$

1.4. Алгоритм нечіткого виведення Мамдані-Заде. Система нечіткого

виведення базується на розширеному принципі (8):

$$\mu_{\text{аб}}(z) = \sup_{x,y,w} \min[\mu_A(x), \mu_B(y), \mu_C(w), R(x, y, w, z)], \quad (58)$$

де, $R(x, y, w, z)$ – нечітке відношення, що визначається через t -норму (9):

$$R(x, y, w, z) = T[\mu_{A \rightarrow B}(x, y), \mu_{B \rightarrow C}(y, w), \mu_{C \rightarrow D}(w, z)]. \quad (59)$$

1.5. Модель температурної компенсації. Тензор температурних деформацій (10):

$$\varepsilon = (\varepsilon_{xx} \quad \varepsilon_{xy} \quad \varepsilon_{xz} \quad \varepsilon_{yx} \quad \varepsilon_{yy} \quad \varepsilon_{yz} \quad \varepsilon_{zx} \quad \varepsilon_{zy} \quad \varepsilon_{zz}), \quad (60)$$

де кожен елемент визначається як (11):

$$\varepsilon_{ij} = \alpha_{ij}(T)\Delta T + \beta_{ij}(T)(\Delta T)^2 + \gamma_{ij}(T)(\Delta T)^3. \quad (61)$$

1.6. Інтегральна модель оцінки точності. Загальна оцінка точності вимірювання визначається через функціонал (12):

$$J = \int_{\Omega} |\nabla \tilde{f}(x, y, z)|^2 d\Omega + \lambda \int \partial \Omega g(x, y, z), dS, \quad (62)$$

де, $\tilde{f}(x, y, z)$ – нечітка функція форми поверхні, λ – параметр регуляризації.

1.7. Стохастично-нечітка модель похибок. Комбінована невизначеність описується через стохастично-нечітку згортку (13):

$$U_c = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{\partial f}{\partial x_i}\right)^2 \tilde{u}_i^2 + 2 \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n \frac{\partial f}{\partial x_i} \frac{\partial f}{\partial x_j} \rho_{ij} \tilde{u}_i \tilde{u}_j}, \quad (63)$$

де, ρ_{ij} – коефіцієнт кореляції між i -тою та j -тою складовими невизначеності.

1.8. Модель адаптивної корекції. Адаптивний алгоритм корекції базується на рекурсивному співвідношенні (14):

$$\tilde{X}_{k+1} = \tilde{X}_k \oplus \alpha_k \tilde{\nabla} J_k \otimes \exp\left(-\frac{|\tilde{\nabla} J_k|^2}{2\sigma_k^2}\right), \quad (64)$$

де, $\tilde{\nabla} J_k$ – нечіткий градієнт цільової функції, α_k – параметр швидкості навчання.

2. Алгоритм адаптивного коригування результатів вимірювань

Адаптивне коригування результатів вимірювань на КВМ базується на використанні нечіткої логіки для зменшення

похибок. Метод дозволяє обробляти невідомі значення і нелінійні впливи, які складно врахувати традиційними методами.

2.1 Основні етапи алгоритму

2.1.1. Формування нечіткої моделі похибки:

- Визначення вхідних параметрів: номінальні координати вимірюваної точки (X, Y, Z) , температура навколишнього середовища T , швидкість вимірювання V тощо.

- Визначення вихідного параметра: похибка вимірювання ε .

- Побудова функцій належності для вхідних та вихідних параметрів.

- Формування бази нечітких правил типу «Якщо ... то ...».

2.2. Розрахунок коригувального значення:

- Введення вимірних координат та інших параметрів у нечітку систему.

- Використання нечіткої системи Мамдані для обчислення величини корекції $\Delta X, \Delta Y, \Delta Z$.

- Дефазифікація отриманого коригувального значення.

2.3. Застосування коригування:

- Виконання корекції координат:

$$X_{кор} = X - \Delta X, \quad Y_{кор} = Y - \Delta Y, \quad Z_{кор} = Z - \Delta Z.$$

- Перевірка отриманого значення за допомогою контрольного вимірювання.

Оцінка ефективності коригування шляхом аналізу залишкових похибок.

3. Реалізація алгоритму

Алгоритм може бути реалізований у середовищі *Python* із використанням бібліотеки *scikit-fuzzy*. Основні етапи коду:

- Визначення функцій належності.
- Формування бази нечітких правил.

- Обчислення коригувальних значень.

- Аналіз результатів коригування.

- Висновки.

4. Аналіз результатів

Результати моделювання представлені у вигляді гістограм розподілу похибок до та після коригування на рис. 1. Оцінка ефективності корекції проводиться за

допомогою середньоквадратичної похибки (*RMSE*):

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (\varepsilon_{кор}^i)^2}.$$

Порівняльний аналіз показує, що застосування нечіткої корекції дозволяє зменшити середньоквадратичну похибку у середньому на 10-25%, що підтверджує ефективність розробленого підходу.

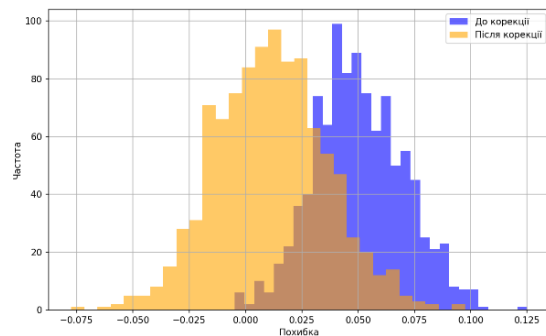

Рис. 1. розподіл похибок до (синій колір) і після (помаранчевий колір) коригування

Гістограма показує, що після коригування похибки значно зменшилися. До корекції (синя гістограма) похибки мали середнє значення близько 0.05 та широкую варіацію. Після застосування коригувального алгоритму (помаранчева гістограма) середнє значення похибок зменшилося, а їх розподіл став більш концентрованим навколо нуля. Це свідчить про ефективність методу нечіткої корекції у зменшенні систематичних відхилень вимірювань.

Висновки

Результати дослідження підтвердили ефективність використання методів нечіткої логіки для адаптивного коригування похибок вимірювань на КВМ. Моделювання показало, що застосування запропонованого алгоритму дозволяє суттєво зменшити систематичні похибки та покращити точність вимірювань, що особливо важливо при контролі прецизійних деталей. Аналіз розподілу похибок до і після корекції продемонстрував концентрацію значень навколо нуля після застосування алгоритму, що свідчить про зменшення невизначеності вимірювань.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення нечіткої

моделі шляхом розширення набору входних параметрів, оптимізації функцій належності та застосування адаптивних алгоритмів навчання для динамічного налаштування правил коригування. Також перспективним напрямком є тестування запропонованого підходу на реальних вимірювальних системах та його інтеграція в програмне забезпечення для координатно-вимірювальних машин.

Література

1. Chen X., Zhang Y., Wang J. A novel fuzzy logic-based compensation method for coordinate measuring machines. *Measurement*. 2021. Vol. 175. P. 109–144.
2. Matsuzaki R., Kawasaki M. Application of fuzzy inference system in precision measurement error correction. *Precision Engineering*. 2020. Vol. 62. P. 173–181.
3. Gao W., Liu H., Zhou Y. A hybrid uncertainty compensation model using fuzzy logic and neural networks for CMM measurement. *IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement*. 2022. Vol. 71. P. 1–10.
4. Jones P., Smith T., Brown K. Intelligent metrology: Fuzzy-based error correction in coordinate measurement. *Journal of Manufacturing Science and Engineering*. 2023. Vol. 145. 011002.
5. Nguyen V. T., Le H. M., Pham Q. H. Development of an adaptive fuzzy logic system for measurement error compensation in high-precision metrology. *Measurement Science and Technology*. 2023. Vol. 34, no. 5. 055003.
6. Kim S., Park J., Lee D. Advanced metrological techniques using fuzzy logic for precision manufacturing. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*. 2022. Vol. 73. 102256.
7. Rodriguez C., Martinez J., Gonzalez M. An approach to uncertainty evaluation in CMM measurements using fuzzy logic. *Metrology and Measurement Systems*. 2021. Vol. 28, no. 1. P. 67–78.
8. Bose R., Kumar P., Singh A. Implementation of intelligent error correction in coordinate metrology using fuzzy-based AI techniques. *CIRP Annals*. 2023. Vol. 72, no. 1. P. 123–126.
9. Zhu L., He Q., Wang T. A novel method for systematic error correction in coordinate measuring machines using adaptive fuzzy logic. *Measurement*. 2023. Vol. 211. 112648.
10. Fernandez A., Lopez R., Diaz J. Enhancing precision measurement systems with fuzzy inference and deep learning techniques. *Sensors*. 2022. Vol. 22, no. 18. 6905.

Ларін В.Ю.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ ПРИ ВИМІРЮВАННІ ПРЕЦИЗІЙНИХ ДЕТАЛЕЙ НА КООРДИНАТНО-ВИМІРЮВАЛЬНІЙ МАШИНІ

У статті досліджено застосування методів нечіткої логіки для коригування похибок вимірювань на координатно-вимірювальних машинах. Запропоновано алгоритм адаптивного коригування, який дозволяє суттєво зменшити систематичні похибки та підвищити точність вимірювань прецизійних деталей. Алгоритм базується на використанні нечітких множин для моделювання та компенсації похибок, що виникають під час вимірювання складних геометричних форм. Проведено детальне моделювання роботи алгоритму, результати якого підтвердили його ефективність у зменшенні середнього значення похибок та їх дисперсії. Запропонований метод може бути інтегрований у програмне забезпечення координатно-вимірювальних машин для автоматичного коригування результатів вимірювань, що забезпечить підвищення їхньої точності без значного втручання оператора. Отримані результати можуть знайти застосування в авіаційній, машинобудівній та інших високоточних галузях промисловості, де особливо важлива якість та точність контролю геометричних параметрів деталей.

Ключові слова: координатно-вимірювальна машина; похибки вимірювань; нечітка логіка; адаптивне коригування; моделювання; прецизійні деталі; система управління; метрологія; точність вимірювань.

Larin V.Y.

USING FUZZY LOGIC METHODS IN PRECISION PART MEASUREMENT ON A COORDINATE MEASURING MACHINE

This article examines the application of fuzzy logic methods for correcting measurement errors on coordinate measuring machines. An adaptive correction algorithm is proposed, which significantly reduces systematic errors and improves the accuracy of precision part measurements. The algorithm is based on the use of fuzzy sets to model and compensate for errors arising during the measurement of complex geometric shapes. A detailed simulation of the algorithm's performance has been conducted, confirming its effectiveness in reducing the mean measurement error and its dispersion. The proposed method can be integrated into the software of coordinate measuring machines for automatic correction of measurement results, ensuring improved accuracy without significant operator intervention. The obtained results can be applied in the aerospace, mechanical engineering, and other high-precision industries, where quality and accuracy in geometric parameter control are of utmost importance.

Keywords: coordinate measuring machine; measurement errors; fuzzy logic; adaptive correction; modeling; precision parts; control system; metrology; accuracy of selection.